

Uitgesloten wegens vrijwillige arbeid voor de vijand?

Een verkennende studie naar herstelpensioenen voor burgerlijke oorlogsslachtoffers van het bombardement op Mortsel van 5 april 1943.

Deze masterthesis vormt een *bottom-up* onderzoek naar burgerlijke oorlogsslachtoffers: Belgische burgers wiens lichamelijke gaafheid door bepaalde oorlogshandelingen werd aangetast. Ondanks het grote aantal burgerlijke oorlogsslachtoffers tijdens de Tweede Wereldoorlog, is er over de groep bijzonder weinig geweten of geschreven. Het opzet van het onderzoek is tweeledig. In eerste instantie vormt dit een exploratief onderzoek naar de herstelpensioenen: de vergoedingen van de Belgische staat. Hoe verliep de procedure, hoe werd over de herstelpensioenen beslist, welke organisaties komen er uit de dossiers naar voor, waarover is toekomstig onderzoek nodig? Daarnaast is het een meer diepgaand onderzoek over de toepassing van één specifiek wetsartikel: de uitsluitingen van herstelpensioenen vanwege vrijwillige arbeid voor de vijand. Hoe beïnvloedde een vermoeden van vrijwillige arbeid voor de vijand een mogelijk herstelpensioen en hoe evolueerde dit?

Deze vraagstukken worden onderzocht aan de hand van een casus: het bombardement op Mortsel van 5 april 1943. Hierbij worden de dossiers herstelpensioen en dossiers DDO (Documentatiedossiers), bewaard door de Dienst Archief Oorlogsslachtoffers van het Algemeen Rijksarchief, van dodelijk verwonde slachtoffers uit twee fabrieken bekeken: de Duitse Erla-fabriek en de Vlaamse Gevaert-fabriek. Twee fabrieken waarin bij hetzelfde bombardement slachtoffers vielen, maar enkel rond de slachtoffers uit de Duitse fabriek een vermoeden van vrijwillige arbeid heerste.

De procedure werd voor slechts 80% van de slachtoffers opgestart. Verder dienden de nabestaanden al snel na het bombardement een aanvraag in, maar lieten uitspraken lang op zich wachten. Zo moesten nabestaanden meestal tot de periode 1955 en 1960 wachten op een eerste uitspraak in hun dossier. Wel vond er in de periode 1950-1954 een 'besluitengolf' plaats. De bevoegde staatscommissarissen stelde reeds besluiten over de dossiers op, waarna er echter geen uitspraak van een Burgerlijke Invaliditeitscommissie volgde. Of er wachtvergoedingen werden uitbetaald, blijft op basis van de dossiers onduidelijk.

In ongeveer de helft van de dossiers werd een herstelpensioen, volledig of deels, goedgekeurd. Bij slachtoffers uit de Gevaert-fabriek liggen de cijfers echter een pak hoger. Uitsluitingen vanwege vrijwillige arbeid voor de bezetter vormde in deze specifieke steekproef immers de meest voorkomende reden tot afwijzing. Dit past bij het overheidsbeleid dat vrijwillige arbeid voor de vijand niet officieel als economische collaboratie vervolgde, maar deze mensen wel uitsloot van bepaalde voordelen. Andere afwijzingen hadden meestal te maken met de situatie van de nabestaanden die een vergoeding aanvroegen, bijvoorbeeld: het hertrouwen van een weduwe, wat de tweede meest voorkomende reden tot afwijzing was. In verband met de redenen tot afwijzing en de bedragen van de vergoedingen zorgde de nieuwe wetgeving uit 1954 voor een breukmoment. Ook leek achter het toekennen of afkeuren van een aanvraag een economische en patriarchale redenering schuil te gaan. Herstelpensioenen dienden om financieel gemis te compenseren, niet om psychologisch leed of het gemis van dierbaren te vergoeden.

In het kader van herstelpensioenen werd vrijwillige of verplichte arbeid streng en rigide beoordeeld. De grijze zone die het wetsartikel voortbracht, werd niet gebruikt. De staatscommissarissen die het onderzoek over de aard van de tewerkstelling voerden, baseerden zich enkel op officiële bewijzen en de datum van indiensttreding bij de Erla-fabriek. Viel die voor of na de invoering van de verplichte tewerkstelling? De motivering van nabestaanden of de oorlogsomstandigheden hadden geen invloed.